

Eetcafé De Hoek

Niet alleen tegenwoordig, is het in dit gedeelte van het dorp een drukte van belang, maar dit al eeuwen het geval. Zelfs nadat de straatweg van Gouda naar Rotterdam was aangelegd, bleef het dorp met zijn drie overzetveren een belangrijke pleisterplaats in de route tussen Rotterdam en Amsterdam. Het is dan ook niet verwonderlijk dat op dit knooppunt eeuwenlang diverse herbergen waren gevestigd.

Al in 1563 is er sprake van mogelijk een herberg op de hoek van de Schouwsteeg en de Dorpsstraat. In 1623 wordt de eigenaar van dit pand aangeduid als 'herbergier'. Aert Willemsz is er sinds 1592 eigenaar. In 1638 blijkt die herberg "De Vergulde Valck" als naam te hebben. In 1632 koopt Aert Willemsz van Dirck Jorisz van Batelaen het naastliggende pand in de Dorpsstraat, ook een herberg, genaamd "De Prins van Oranje". In 1662 verkoopt de eigenaar van "De Vergulde Valck" weer de "Prins van Oranje", maar in 1854 krijgen beide panden weer één eigenaar. "De Prins van Oranje" is dan allang geen herberg meer, maar een woonhuis met winkel gedreven door de uit Bodegraven afkomstige Hendrik Batelaan.

"De Vergulde Valck", herberg, stalhouderij, waag en sinds 1789 Rechthuis, heeft in de loop der eeuwen vele eigenaren gehad, totdat in 1814 Dirk van Egmond, afkomstig uit Valkenburg, maar sinds 1799 boer in de Lagewaard, de herberg overneemt. Zijn zoon Willem vergroot in 1835 de herberg door het pand aan de zijde van de Schouwsteeg en de Dorpsstraat met 1.57 meter uit te bouwen. Dit is heden ten dage nog goed te zien door een 'verstoring' van de rooilijn in de Bruggestraat en de Dorpsstraat. Het gedeelte met de bepleisterde muren is het oudste deel van de herberg, waar zich tot 1887 de Raadkamer, de vergaderplaats van de gemeenteraad, bevindt.

Nadat de zoon van Willem van Egmond, Jan, in 1854 het pand van het voormalige "Prins van Oranje" koopt, voegt diens zoon Cornelis van Egmond het pand in 1878 toe aan de herberg, die inmiddels "Het Wapen van Koudekerk" heet. Daardoor neemt het aantal ramen aan de zijde van de Dorpsstraat toe van vijf naar zeven. Na 1878 verandert de naam van de

herberg nog in “Café Van Egmond” en “Hotel Van Egmond”. De laatste eigenaar Van Egmond, weer een Jan, verkoopt het logement in 1923 aan de familie De Bruin. Sinds 1998 is het pand eigenaar van een particulier, die het verhuurt aan “Stichting Beheer de Hoek” onder de naam “Café De Hoek”. Met ingang van juli 2014 wordt Café De Hoek gepacht door Marcel van der Meer en Anjo van Houdenhoven. Vanaf dan heeft het een functie als kroeg, eetcafé en buitenterras. Functies die ook bij de huidige tijd passen. Het gedeelte van het voormalige ‘Prins van Oranje’ met de bovenetage is verhuurd aan het bedrijf Aviva Solutions dat allerlei informatietechnologiediensten aanbiedt. Het gebouw en het café zijn zo meegegaan met de tijd, maar hebben nog steeds hun historische waarde.

Brugkerk, Hervormde Kerk, St. Nicolaaskerk

Deze kerk is oorspronkelijk gebouwd voor de rooms-katholieke eredienst en is gewijd aan de H. Nicolaas en waarschijnlijk ook aan de H. Willibrord. Met de reformatie is het gebouw overgegaan in protestante handen. Het dateert uit de 14e eeuw. In 1305 wordt al gesproken over een kerk op deze plaats vanwege een vermelding van een gift van Vrouwe Alveraat voor het lezen van missen voor haar in 1286 overleden echtgenoot Dirk van Poelgeest.

Het oudste monument in Koudekerk is de Nederlands Hervormde kerk. In de loop van de jaren is de kerk meerdere malen verbouwd. Zo wordt aan het begin van de 15e eeuw een kapel gesticht ter nagedachtenis aan de vermoorde Aleid van Poelgeest. Deze kapel moet los van de oude kerk hebben gestaan. Bij de vergroting van de kerk in 1453 is het één geheel geworden. Wel wordt in 1602 een aparte ingang voor de kapel aangebracht.

Bij dit monument gaat het om een ruime, laat-gotische kruiskerk met ingebouwde toren, omstreeks 1400 gebouwd, met een later gebouwde klokkenverdieping en in de oostwand vroeg-gotisch muurwerk. Het vijfzijdig gesloten koor met aan de noordzijde de iets oudere Aleidkapel, is gewijd in 1453. Het dwarsschip dateert uit de tweede helft van de 15e eeuw. Het schip is waarschijnlijk omstreeks 1511 gebouwd, waarvan de tweede en derde zijbeuktravee hoger zijn opgehaald met ezelsrugboogvormige topgevels,

bekroond door bakstenen toppilasters. Inwendig zien wij daar ronde zuilen en houten gewelven met trek balken. Er is sprake van een 18e eeuwse portaal met koepeldak en een smeedijzeren lantaarn in de hoek tussen zuiderdwarsarm en zuiderzijbeuk. De consistoriekamer en zij-ingang zijn in 1780 gebouwd. Kerk en toren zijn gerestaureerd in 1936 en 1937.

Tot de inventaris van de kerk behoren:

- een rijk gesneden Lodewijk XV-preekstoel, gemaakt door Gerrit Schotsman te Amsterdam in 1765
- een houten lessenaar en aan de trap van de kansel een koperen doopbekkenhouder
- een doophek, samengesteld uit 18e eeuwse panelen, afkomstig uit de St. Rosaliakerk te Rotterdam
- een gesneden koorhek met pilasters, waarvan de schachten rijk snijwerk vertonen en houten balusters van omstreeks 1768
- een herenbank met overhuiving, gesneden in Lodewijk XV-vormen, omstreeks 1775, twee herenbanken met luifels omstreeks 1700 en twee banken met 17e eeuwse rugschotten
- een rouwbord uit 1717 in gesneden omlijsting;
- vier kaarsenkronen, 17e of 18e eeuw
- grafzerken, 17e of 18e eeuw
- twee 18e eeuwse tafels in de consistoriekamer, alsmede enige offerblokken
- klokkenstoel met klok van J. van Bergen, 1948
- mechanisch torenuurwerk van B. Eijsbouts
- Op een zijbeuk van de kerk, zijde Dorpsstraat, is een houten zonnewijzer geplaatst.

In de toren van de kerk hangt vanaf 1724 een luidklok die op last van de Duitsers op 23 februari 1943 verwijderd wordt om te dienen als grondstof voor munitie en/of kanonnen. Een nieuwe klok, betaald uit acties onder de burgerij, wordt op 29 september 1948 geplaatst. Deze klok is gegoten door Jacobus van Bergen te Midwolda.

Dorpsstraat 59 Oude smederij

De geschiedenis van de Oude Smederij wordt hier beschreven aan de hand van de achtereenvolgende smeden.

Thomas Jansz. Van Rooij (1684-1749)

In een akte van 28 april 1684 wordt vermeld dat 'op den Dorpe van het Ambacht Coudekerck' ten noorden van de 'Heereweg', de huidige Dorpsstraat, nabij de kerk een smit, genaamd Thomas Jansz. Van Rooij, is gevestigd. Er is helaas niet veel bekend over deze smit en de bijbehorende smederij. ("smit" in de Middelnederlandse spelling!)

Jacob Cornelisse Maaskant (1749-1790)

De eerstvolgende bekende melding van de smederij is 64 jaar later. De weduwe van Thomas van Rooij en haar zoon verkopen in 1749 het huis, het erf en de smidswinkel ten oosten van de diaconie van Koudekerk en ten noorden van de Heereweg. Voor het bedrag van 2.000 gulden waarvan 1.000 gulden contant en 1.000 gulden met een schuldbrief wisselt het pand van eigenaar. Daarnaast koopt Jacob een jaar later ook de tegenoverliggende smederij op van Dirk Maags. Waarschijnlijk om de concurrentie in Koudekerk te beperken, zodat hij slechts de enige smid in het dorp zou zijn. Beide smederijen blijven tot aan de gezamenlijke verkoop in eigendom van Jacob Maaskant. In 1788 staat de smederij al te koop, maar pas in januari 1790 wordt het pand verkocht.

Hendrik van Bemmelen (1790-1846)

In 1790 koopt Hendrik van Bemmelen beide smederijen, inclusief de inventaris, zoals aanbeelden, blaasbalgen, schroeven, hamers en tangen, voor een totaalbedrag van 2.300 gulden. Zes jaar later verkoopt hij de smederij, die is gelegen aan de Rijnzijde, voor 450 gulden aan Hermanus van Ommeren. In de verkoopakte van 11 november 1796 wordt expliciet vermeld dat in het verkochte huis nooit een ijzersmederij mag worden gevestigd. Op een afbeelding uit 1793 is duidelijk de smederij zichtbaar aan de rechterkant van de weg. De prent komt uit het boek "Vaderlandse gezigten....." van K.F. Bendorp en de prent zelf is gemaakt door Jan Bulthuis. De aanblik van de toenmalige smederij is nog grotendeels gelijk aan de bebouwing van de huidige Dorpsstraat 59. Ook lijkt het erop dat de smederij aan de Rijnzijde niet meer in

gebruik is in 1793. Niets op de prent wijst namelijk op enige smederij-activiteiten.

In 1839 staat de smederij te koop, maar dit leidt niet tot een verkoop. Waarom de smederij te koop staat, is niet duidelijk. Misschien, omdat Hendrik er mee wilde stoppen. Hij is dan immers al 74 jaar. Zijn zoon Gerrit van Bemmelen is smidsknecht in de smederij en wil of kan de zaak niet overnemen. In 1844 overlijdt Hendrik op 79-jarige leeftijd. Het lijkt erop dat de smederij nog een paar jaar wordt voorgezet door moeder en zoon. Op zijn beurt krijgt zoon Gerrit van Bemmelen ook een zoon, genaamd Hendrik, die ook het vak van smid gaat uitoefenen in zijn eigen smederij, vanaf 1847, verderop in het dorp aan de Hoogewaard. Deze smederij wordt in 1889 overgenomen door zijn neef Cornelis Boersma.

Jan van Heijningen (1846-1890)

In 1846 worden de smederij en het bijbehorende erf verkocht door de weduwe Maria van Oetinger-Van Bemmelen aan Adrianus Vermeulen voor 2.975 gulden. Adrianus is naast timmerman ook molenmaker en woont in Koudekerk. Hij koopt de smederij echter niet voor zichzelf, maar voor Jan van Heijningen, die op dat moment nog in Aarlanderveen woont en 23 jaar eerder werd geboren in Nieuwveen. Hij zal de smederij voortvarend voortzetten tot eind 1890, waarna zijn zoon Arie de smederij overneemt. Jan overlijdt 17 jaar later in 1907 in Koudekerk.

Arie van Heijningen (1890-1937)

Zoon Arie neemt de smederij op 24-jarige leeftijd over van zijn vader in 1890. Onbekend is welk geldbedrag hiermee was gemoeid.

Arie van Heijningen maakt, naast zijn reguliere smederijproducten, tijdens vorstperiodes tot 1920, in kleine aantallen krulschaatsen voor de lokale markt. De plaatselijke timmerman voorziet de gesmede ijzers van hout en de schoenmaker monteert het leerwerk.

Tot aan zijn overlijden in februari 1937 beoefent Arie zijn beroep als smid. Na zijn overlijden zijn er geen kinderen die de zaak willen overnemen en wordt de smederij verkocht door zijn weduwe Jannetje Verhagen. Dit is echter pas 2 jaar later een feit en Jacobus Schmitt, die op dat moment nog een kachelsmederij heeft in de Julianastraat in Alphen, doet zijn intrede in de smederij en het

bijbehorende woonhuis.

Jacobus Smitt (1939-1952)

Na omzwervingen via smederijen in Blokzijl, Barneveld en Alphen neemt Jacobus de smederij in Koudekerk in 1939 over. Omdat zijn hart ligt bij het beslaan van paarden, verlaat hij Alphen en laat de kachelsmederij over zijn zoon. Het verhaal is dat de Koudekerkse boeren niet veel vertrouwen hebben in de voormalige kachelsmid. De eigenaar van Hotel van Egmond laat bij wijze van test zijn oudste paard beslaan. Dit gebeurt zo goed dat alle vooroordelen direct weg zijn en de boeren in Koudekerk voortaan de paarden bij Jacobus brengen.

Henk Snijder (1952-1968)

In 1948 trouwt Henk Snijder en geeft hij als toekomstig adres Dorpsstraat 61 in Koudekerk op. Vanaf die datum is het zeker dat hij als smidsknecht in dienst is van Jacobus Smitt. Als Jacobus in 1952 stopt met zijn werk als hoefsmid, neemt Henk de zaak over tot zijn overlijden in 1968.

In 1960 wordt de smederij verbouwd. De verbouwing heeft voornamelijk als doel om de woonkamer te vergroten ten koste van twee kleine kamertjes. Ook worden het linkerraam in de voorgevel en de ramen aan de westzijde vergroot om meer licht binnen te krijgen. Timmer- en aannemingsbedrijf F. Jongeneel voert de werkzaamheden uit.

Vanaf 1968 vinden er geen activiteiten meer plaats in de lege smederij en daarmee is een bijna 300 jaar oude traditie gestopt en staat het werkgedeelte van het pand leeg. Aan het eind van de jaren '70 wordt er nog wel in het geheim op een drukpers in de smederij door de zoon van Henk Snijder een krant gedrukt. Deze krant, de zogenaamde 'Leidse Muurkrant', wordt in Leiden verspreid en is een protestkrant tegen de verpaupering van de binnenstad en ideeën van het Leidse stadsbestuur.

Sinds 12 december 1975 is de smederij een rijksmonument met de volgende omschrijving: "*Gepleisterd pand onder schilddak, waarschijnlijk 17^e eeuw. Vroeger als smidse in gebruik. In de voorgevel vier gekoppelde deuren met geprofileerde kalven. Venster met oorspronkelijke kozijnen en roeden verdeling en haken, een constructie die ook wel travalje werd genoemd.*"

In 2002 wordt er door de weduwe van de smid Henk Snijder en de twee zonen een vergunning aangevraagd om de smederij te verbouwen tot een woonhuis met kantoorruimte. Zo staat het er nu nog.

Dorpsstraat 70 a/b Koetshuis Groot Poelgeest

In het Rijksmonumentenregister wordt dit koetshuis als volgt omschreven: “een rechthoekig bouwhuis van het slot met voorgevel, voorzien van tussentrappen met geprofileerde natuurstenen dekplaten, geblokte ontlastingsbogen en poortomlijsting, in de kozijnen en zeven sierankers. In de zijgevels rondboogvensters met blokken in omlijstingen een op dezelfde wijze versierde getoogde poort. Gedateerd op de sluitsteen van de inrijpoort: 1648.”

Schuin tegenover het torentje staat aan de weg langs de Oude Rijn dit bouwhuis uit 1648 dat voor allerlei doeleinden is gebruikt. Dit wordt ook wel aangeduid met het koetshuis van Groot Poelgeest. Dit koetshuis is maar tot 1692 in bezit geweest van een telg van de familie Van Poelgeest. Het heeft in de loop der tijden allerlei functies gehad: van koetshuis, schuur, kippenhok, stal, garage tot veevoedersilo. Aan het einde van de twintigste eeuw is het gerestaureerd tot woning en dat is het nu nog steeds.

Zoals met veel historische gebouwen is er bij dit koetshuis ook sprake van nepnieuws. Zo zou er een onderaardse gang hebben gelopen van het kasteel naar het koetshuis om belegerden de kans te geven te ontsnappen. Een mooi verhaal, maar nergens zijn er overblijfselen van een dergelijke gang gevonden.

Dorpsstraat (noordkant) Kasteel Groot Poelgeest

Van het kasteel Groot Poelgeest in Koudekerk aan de Rijn, dat eerder Huis te Horn werd genoemd, is niet meer over dan een torentje op een eiland. Dat eiland ligt op een schitterende plaats met uitzicht op de Hondsdijkse polder. Op de plaats waar de Lutlike Rijn in de Oude Rijn uitmondt, ligt het eiland, waarop

het vroeger zo machtige slot heeft gestaan. Gelukkig zijn er afbeeldingen van het voormalige kasteel, waarmee de verbeelding over hoe het vroeger geweest moet zijn, op gang geholpen wordt.

In de dertiende en mogelijk de twaalfde eeuw moet er al een versterkt huis gestaan hebben dat de naam Huis te Horn droeg. Waarschijnlijk is er sprake geweest van een woontoren, een donjon, eerst opgericht met hout en later in steen. De familie Van Horne was volgens bepaalde bronnen een belangrijke adellijke familie in Holland. Waarom ze uit Koudekerk weggingen en het kasteel in handen komt van de familie Van Poelgeest, is niet duidelijk. De familie Van Poelgeest is afkomstig uit het gebied van het huidige Poelgeest waar zij het kasteel Oud Poelgeest in bezit heeft. In de veertiende eeuw trekt de familie naar Koudekerk, omdat er waarschijnlijk te weinig ruimte in het gebied van Poelgeest was om een behoorlijk bestaan op te bouwen.

Het Huis te Horn wordt omgebouwd tot Groot Poelgeest vanuit de donjonvorm, zoals die nog op tekeningen uit de achttiende eeuw te zien is. Het heeft een ronde basisvorm. Er is mogelijk sprake van een latere schildmuur, die door (latere) torens werd doorbroken. Aan de noordzijde dient de schildmuur als onderbouw voor een latere hoge woonvleugel, die hierdoor wel wat lijkt op de woontoren van kasteel Teylingen. De stichtingsdatum is niet bekend, want alle papieren verbranden met het kasteel in 1415, mogelijk vanwege een ontploffing van buskruit. Aan de zuidzijde van de noordvleugel sluit een jonger (1604), nog hoger, gedeelte aan dat ook de ronde muur lijkt te hebben gevolgd.

Door de ligging op een eiland is het kasteel goed te verdedigen, terwijl het direct een gunstige locatie is aan de loop van de Rijn en de Luttike Rijn. Koudekerk ligt ook heel centraal in het graafschap Holland, dichtbij het hof van de graaf in Den Haag en ook niet ver weg van Leiden. In 1326 wordt Groot Poelgeest door Dirc van Poelgeest opgedragen aan de graaf van Holland en daarmee werd het ook een leen. Dat onderstreept ook het belang van de familie Van Poelgeest die in de tijd van de Hoekse en Kabeljauwse twisten vooral de kant van de Hoeken, de traditionele adel, kiest. Dat levert ook nog wel eens belegeringen van het kasteel op. Zo probeert Willem van Beieren het slot Groot Poelgeest gedurende twee jaar in bezit te nemen, maar dat wis

vergeefs, want het slot doorstaat de belegering en wordt dus die keer niet verwoest.

In de loop van de eeuwen wordt Groot Poelgeest verschillende keren met de grond gelijk gemaakt. In 1417 sluit Gerrit zich aan bij Jacoba van Beieren, waarna Jan zonder Genade het kasteel verovert en geheel verwoest. Alle op het kasteel aanwezige personen werden onthoofd en het kasteel wordt volledig verwoest. Nadat rustiger tijden zijn aangebroken, herbouwt Gerrit het kasteel in nieuwe stijl. Na een verwoestende brand op het kasteel wordt Groot Poelgeest provisorisch hersteld. Men bouwt het kasteel echter weer op, maar in 1489 herhaalt de geschiedenis zich. Opnieuw wordt het slot echter opgebouwd. In 1566 wordt het kasteel door de Spanjaarden bezet, omdat Gerrit van Poelgeest zich achter Willem van Oranje opstelt. Het is door die bezetting vrijwel onbewoonbaar geworden. In 1576 wordt het kasteel bij de Pacificatie van Gent aan de rechtmatige eigenaar teruggegeven.

Het slot werd in 1605 geheel gerestaureerd en er verrijst een sierlijk 17e eeuwse woning, een woonkasteel. Het krijgt bij deze gelegenheid een overdekte brug met twee achthoekige poorttorens. Na 1717 raakt het kasteel in verval en het wordt op de poorttorens na gesloopt. De resten van het kasteel zijn terug te vinden als bouwmateriaal in de dijken in de omgeving.

De rechter poorttoren wordt rond 1840 gesloopt, waardoor alleen het linker torentje overbleef. Dit torentje deed in de loop van de tijd dienst als gemeentevangenis en stal. Het werd in 1936 en in 1981 gerestaureerd. Het staat op een door een brede gracht omgeven kasteelterrein, een eiland.

Als de familie in 1705 uitsterft, raakt ook het kasteel in verval. Blijkbaar is er geen geld meer beschikbaar voor het onderhoud, terwijl het wonen op het kasteel ook al geen onverdeeld genoeg is vanwege kou en vocht. In feite is het kasteel toen al geen bezit meer van de Van Poelgeestfamilie. Het stond in 1692 te koop en werd gekocht door Aleida van Schellingwoude, de echtgenote van Johan Willem Ripperda. Daarmee komt een einde aan het bezit van de Heerlijkheid Poelgeest en Koudekerk door de familie Van Poelgeest gedurende ruim 350 jaar.

Boerderij Poelgeest

Het boerderijcomplex Poelgeest, gedateerd ca. 1875, bestaat uit een woonhuis met stal, geflankeerd door twee voormalige stallen/schuren met achter op het erf een voormalig bakhuis. De toegang aan de Lagewaard is afgezet door een smeedijzeren hek met de naam "Poelgeest".

Het woonhuis met stal van één bouwlaag met zadeldak is met riet gedekt. De voorgevel van rode baksteen in krisverband is rijk gedetailleerd met decoratief metselwerk en profiellijsten. De houten windveren zijn fraai gesneden en voorzien van makelaars. In de topgevel is een wapen en naamsteen "Poelgeest" opgenomen. In de zijgevel zijn de keldervensters voorzien van diefijzers. De zadeldaken van de bijgebouw zijn gedekt door riet en gesmoorde Oud-Hollandse pannen.

Kasteel Klein Poelgeest

Het Huis Klein Poelgeest wordt rond 1350 gebouwd door Jan van Poelgeest, een broer van Gerrit die op Groot Poelgeest woonde. Uit documenten blijkt dat dit kasteel in 1386 opgedragen wordt aan graaf Willem IV. De bekendste bewoner van Klein Poelgeest is de dochter van Jan van Poelgeest, Aleid. Zij krijgt een verhouding met Albrecht van Beieren, graaf van Holland en Zeeland. Het loopt niet goed af met Aleid, want in 1392 wordt zij in Den Haag om onduidelijke redenen vermoord. De familie van de ogenschijnlijke moordenaars moet als zoenoffer betalen aan de bouw van een kapel ter ere van Aleid. Deze Aleidkapel bestaat nog steeds en is onderdeel van de huidige Brugkerk.

Het kasteel, meer een woonkasteel dan een verdedigingsgebouw, is in de middeleeuwen verschillende keren verwoest en daarna weer opgebouwd. Zo valt te concluderen uit opgravingen in 1988 dat het huis in 1420 verwoest is.

Daarna wordt het in 1429 weer vermeld. In 1437 blijkt uit bronnen dat het nog steeds op dezelfde plaats moet hebben gestaan als in 1386. Dan heeft men ook een laan naar de kerk aangelegd die tegenwoordig nog onder de naam “Kerklaan” bestaat. De eerste afbeelding uit 1565 laat een rechthoekig middendeel zien met aan de oostzijde een aangebouwde vleugel en een torentje.

De oostvleugel is zeer waarschijnlijk gebouwd in de periode dat het geslacht van Hoogwoude er woont. Op een kaart van 1661 zien we dat er een vleugel aan de westzijde is gebouwd. Daarvoor is waarschijnlijk Daniel Schonck die het huis bewoonde van 1637 tot 1654, verantwoordelijk. Op een prachtige kaart uit de 18^e eeuw is een huis te zien met vele verfraaiingen met daarnaast een bouwhuis. Op de voorhof zijn nog fundamenten aangetroffen uit de 14^e eeuw. Op afbeeldingen uit voornamelijk de 18^e eeuw zien we het huis met grachten en twee opklapbruggen. Zo heeft het tot 1832 bestaan. Na 1774 is het huis langzaam in verval geraakt. Het bouwhuis heeft nog tot 1845 bestaan. Kort daarop is het onder de slopershamer gevallen. Het terrein wordt vervolgens afgekleid en voor de aanleg van de latere voetbalvelden werden de fundamenten verwijderd.

Kasteel Klein Poelgeest lag ongeveer op de plek van het huidige Burg. Swaanplantsoen. Daar staat behalve een informatiebord nog een sokkel met een beeld van Aleid en ligt een opgemetselde muur met stenen die bij de opgravingen in 1988 tevoorschijn zijn gekomen.

Ridderhofstad Den Toll

Het gerestaureerde huis Den Tol in Koudekerk is te beschouwen als de zesde fase in de bouwontwikkeling van het oorspronkelijke kasteel Tol dat in de Middeleeuwen op deze plaats stond.

Het middeleeuwse huis, gebouwd omstreeks 1250, is in oorsprong een bescheiden versterking. Dit kasteeltje zou in 1420 door de Kabeljauwen kunnen zijn verwoest. Het is ook mogelijk dat het tijdens het beleg van Leiden in 1574

in brand is gestoken, maar hiervoor is geen bewijs gevonden. Op een kaart van 1565 is het huis afgebeeld, omgeven door een ringgracht. Dit kan er op wijzen dat het oorspronkelijke kasteel een ronde vorm heeft gehad. Zekerheid hierover is er niet. Wel is zeker dat het in of omstreeks 1590 wordt verfraaid.

De tweede fase is die van het Renaissance-slot. Het is een opbouw en/of verdere verfraaiing van het Middeleeuwse huis. Het slot is in 1675 afgebrand. Het wordt dan bewoond door Margaretha Helena de la Torre. Zij is zo verknocht aan het Huis Tol, dat ze na de brand op dezelfde plaats een nieuw huis laat bouwen, aanvankelijk geheten Het Nieuwe Huis Tol. Dit huis is geen herbouwd kasteel, maar een buitenplaats in de stijl van het einde van de 17e eeuw met kenmerken van stedelijke architectuur. Omdat vanaf 1716 het huis niet meer door de opeenvolgende eigenaren wordt bewoond, ontstaat achterstallig onderhoud. De buitenplaats raakt daardoor in verval en wordt in 1781 afgebroken.

Na de afbraak volgt een tussenfase van een kwart eeuw waarna op de fundamenten van de buitenplaats omstreeks 1810 een herenhuis werd gebouwd door Barend Ridder van Lockhorst. Dat herenhuis is te beschouwen als de vierde fase van het Huis Tol. Na 1878 verandert het herenhuis van functie; het wordt dan namelijk verbouwd tot boerderij.

Aan deze vijfde fase van de woning komt een einde in 1977 als de boerderij onder toezicht van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg wordt gerestaureerd. Na restauratie wordt het gebouw als woonhuis in gebruik genomen, waarmee de zesde fase een aanvang neemt.

Onder de woning bevinden zich nu nog de 16e eeuwse keldergewelven, de enige restanten van het oude Huis Tol.

Huis Van Foreest

De historie van dit huis kan niet losgezien worden van dat van de andere kastelen in Koudekerk. Kasteel is overigens een heel groot wordt voor een versterkt huis, waarvan de functie nog steeds heel onduidelijk is. De familie

Van Foreest was in de vroege middeleeuwen wel een familie met aanzien en bezittingen in o.a. Naaldwijk, Oosterwijk bij Beverwijk en Boskoop (ambacht Middelburg).

De volgende lijnen lopen van Foreest naar de andere kastelen in Koudekerk: Dirk van Poelgeest van Groot Poelgeest en Jan van Foreest komen in 1326 op voor de belangen van inwoners van de heerlijkheid volgens het archief van Abdij Leeuwenhorst.

Verder lopen er lijnen naar de heren van Teijlingen, omdat het Huis te Horn waarschijnlijk een leen is van de heren van Teijlingen, waar de familie van Foreest ook zaken mee doet.

Het Huis van Foreest, ook wel genoemd "Jans Hofstat van Foreest" wordt voor het eerst vermeld in 1371. Aangenomen wordt dat het huis stamt uit 1250 of eerder. Het huis plus grond is verkocht in 1461. Tachtig jaar later wordt het verdeeld over twee eigenaren. Op zeventiende-eeuwse kaarten is er niets meer van te zien. Er zijn geen afbeeldingen of plattegrond bekend. In 1976 zijn er kloostermoppen aangetroffen. In 1977 zijn er resten van funderingen vastgesteld en is daarvan een eenvoudige plattegrond gemaakt.

Luttike Rijn

De rivier takt ter hoogte van de Gnephoek af richting het noordwesten. De rivier vormt samen met de Lagewaardse Wetering de grens tussen de Hogewaardse Polder en de Lagewaardse Polder. Op het punt waar de Luttike Rijn vroeger samenvloede met de Oude Rijn, is in de 13e eeuw kasteel "Groot Poelgeest" gebouwd. In de 14e eeuw worden ten noorden van de Luttike Rijn de kastelen Klein-Poelgeest en Den Toll gebouwd. In oostelijke richting bouwt men kasteel Foreest ten zuiden van de rivier.

In de 12e eeuw vormt de Luttike Rijn de ontginningsbasis voor de gebieden ten noorden van de rivier. Rondom de rivier wordt in die tijd veel klei afgegraven, want veen was er niet. Rond 1400 is de doorstroming van de Luttike Rijn in dusdanig slechte toestand dat besloten wordt om iets ten noorden van de Luttike Rijn de Lagewaardse Wetering aan te leggen. Dit betekent dat eigenaren aan de noordkant van de rivier een klein stuk land moeten afstaan. Na voltooiing van de Lagewaardse Wetering slibt de Luttike Rijn langzaam dicht, omdat deze zijn waterhuishoudkundige taak verloren heeft. Wat tegenwoordig rest, is het begin van de rivier die eindigt bij een hoeve met dezelfde naam. Op dit punt begint de Lagewaardse Wetering enkele meters ten noorden van de loop.

Buitenplaats Meerwijk

In 1681 vindt er een overdracht plaats van een woning met land, gelegen aan de Lage Rijndijk in de Hoogewaard onder Koudekerk, door de erfgenamen van Beatrix Dircsdr. van Turkenburgh, weduwe van Timon Claesz. de Haes, aan Leonard van Overmeer.

In 1716 is de buitenplaats in eigendom van mr. Pieter Teding van Berkhout (1688-1729), griffier van Leiden. Hij heeft het toen gekocht voor f 8.510,00 van Pieter de la Court van der Voort, Leidse lakenbereider.

Pas in 1723 wordt de naam Meerwijk genoemd in een akte. Dan wordt door de

erfgenamen van Johanna van Akeren, weduwe van mr. Johan van Overmeer, *"een herenhuis, boerenwoning en land, geheten Meerwijk en gelegen aan de Lage Rijndijk in de Hoogewaard en voor een klein deel in de Bruimaadse polder"*, verkocht aan mr. Jacob van der Meer, heer van Hoogeveen.

De heer Anthonij van Heemert en zijn vrouw Johanna van Roijen, die het eigendom verkrijgt na het overlijden van haar eerste man, Isaac des Obrij, verkopen de buitenplaats in 1753 op een openbare veiling. Deze vindt plaats in "het Heeren Logement aan de Brug binnen Leijden", waar de hofstede gekocht wordt door de heer Den Boogaard voor f 6.200,00. Het geheel staat omschreven als: *"een extraordinaire en welgeleegen hofsteede, van ouds genaamd Meerburgh met desselfs heerenhuijsinge, voorsien van verscheijde roijale soo beneede als booven kaamers en vertrekken, waar van eenige sijn behangen, ruijme soldering, kelder, keuken etc. als meede s'huijsmans huijsinge, koetshuijs, stallinge, schuur, schuijtenhujs, broeij ende trekkassen en verdere getimmertens, schoone bloemstukken, moesthuijnen, boomgaarden en verdere plantagien gelegen aan den Hoogen Rhijndijk so binnen als buijtendijks en den Rhijn onder den ambagte van Soeterwoude over den dorpe van Leijderdorp, omtrent een halff uur gaans van de stad Leijden hebbende verscheijde heerlijke en wijt uitgestrekte over aangenaame gesigten, soo over den Rhijn als landerijen tot op verscheijde dorpen en plaatsen in Rhijnland"*.

Op 7 december 1816 wordt de buitenplaats door Johan Jacob Meder, koopman, woonachtig te Amsterdam, verkocht aan mr. Joannes Burgerhoudt, koopman te Schiedam. Mr. Adrianus Gerardus Burgerhoudt, commies-griffier bij het Hoog gerechtshof in 's-Gravenhage, verkoopt aan Jacobus de Koning, Hendrik Pijpers en Frans Kessing de buitenplaats op 7 november 1828 voor f 14.500,00.

In 1829 wordt het door de heren weer verkocht aan John Georg Stoop voor een bedrag van 11.000 gulden. De buitenplaats wordt in 1846 geveild door John Georg Stoop. Deze wordt verkocht aan Adrianus Vermeulen en Cornelis van Eeuwen voor een bedrag van f 18.090.

Blijkbaar wordt de buitenplaats afgebroken, want bij de verkoop in 1847 was er sprake van de plattegrond van een afgebroken buitenplaats. Deze wordt gekocht door Everhard Henrij Jean Cunaeus voor een bedrag van f 5.200.

Villa Weltevreden

Villa Weltevreden is gebouwd als woning voor de directeur van een verdwenen dakpannenfabriek. Deze woning is recentelijk gerestaureerd, waarbij de achtergevel (Rijnzijde) gedeeltelijk opnieuw is opgetrokken. Kenmerkend voor de villa is dat deze zich bevindt tussen allerlei industriële panden.

Het rechthoekige huis is gedekt door een mansardedak. De gedetailleerde voorgevel is gepleisterd, voorzien van sierankers en is symmetrisch ingedeeld met een middenrisaliet

(vooruitspringende gevel) waarin het ingangsportaal is opgenomen, geflankeerd door zuilen met daarboven de naam "Weltevreden".

Links en rechts van de ingang zijn vensters geplaatst met een rijke omlijsting. De gedetailleerde topgevel van de middenrisaliet is voorzien van klauwstukken en een steen met het jaartal 1896. De zijgevels bevatten elk een middenrisaliet met topgevels.

Het mansardedak is gedekt met vlakke pannen en bevat sinds de restauratie weer een balustrade boven de geprofileerde kroonlijst. Links en rechts van de middenrisaliet zijn twee zinken oeil-de-boeufs-dakvensters aangebracht.

De villa staat in een grote tuin; aan de westzijde is een kantoorvleugel toegevoegd.

Lagewaardse molen

De Lagewaardse molen is een wipmolenaar aan de Batelaan op de hoek van de Ruigekade. De molen die in 1634 wordt gebouwd, bemaalt oorspronkelijk de Bospolder in Leiderdorp. Het bovenhuis is in 1836 geheel vernieuwd. In 1927 wordt het scheprad vervangen door een schroefpomp en de wieken halfverdekkerd. In 1955 wordt de molen buiten bedrijf gesteld door de bouw van een dieselgemaal. In 1963 wordt de molen eigendom van de gemeente Leiderdorp die deze liet restaureren. Bij de restauratie werden de wieken weer Oudhollands opgehekt. Door de aanleg van de HSL moet de molen worden verplaatst. Op 27 maart 2004 wordt de molen in Koudekerk aan den Rijn in gebruik genomen als Lagewaardse molen.

De molenaarswoning dateert uit de jaren zeventig van de vorige eeuw, maar is in oude stijl opgetrokken.

Sinds 2004 is de molen eigendom van de Rijnlandse molenstichting.

Prehistorisch grafveld

In 1940 is een grafveld uit de zesde of zevende eeuw gevonden. Een latere opgraving toont aan dat zowel in de Romeinse Tijd (0-400) als in de Frankische tijd (400-900) op die plaats mensen hebben gewoond.

Op basis van de geologische gegevens (afzettingen, gedateerd ca. 800-200 v. Chr.) zijn sporen vanaf de late ijzertijd te verwachten. Het plangebied is gelegen op een waardeiland tussen de hoofdstroom van de Oude Rijn en een zijtak, de Luttike Rijn. In de nabijgelegen

Hondsdijkse polder zijn vele nederzettingsterreinen uit de (vroeg) Romeinse periode bekend. Bijzonder is de opgraving aldaar van een vroegmiddeleeuwse nederzetting met nog aanwezige resten van een grafveld, gelegen bij de samenkomen van de Luttike Rijn en de hoofdtak van de Oude Rijn achter het kasteelterrein Groot-Poelgeest.

Heerlijkheid Koudekerk en Poelgeest

Van Poelgeest was een middeleeuws adellijk geslacht dat veel landelijk grondbezit bezat in het Rijnland gebied. Zo hadden ze het bezit van Poelgeest, Heerlijkheid Hoogmade, Jacobswoude, Koudekerk aan den Rijn en de Hoge heerlijkheid Zuid-Polsbroek. Ze verkregen door de jaren heen verschillende grondgebieden, maar er werd ook veel verloren, mede door de Hoekse en Kabeljauwse twisten, waarbij de Van Poelgeesten zich als verwoede Hoeken opstelden.

Een heerlijkheid is een bezitting van een heer waaraan bepaalde heerlijke rechten zijn verbonden. Als bestuursvorm kwamen heerlijkheden voort uit een feodale onderverdeling van het overheidsgezag in de middeleeuwen. Met de term heerlijkheid wordt dan aangeduid het territorium of leen van een landsheer, die in dit gebied de volle heerlijke rechten uitoefende. Grotere heerlijkheden konden wel landsheerlijkheid worden genoemd. Bij een landsheerlijkheid was de heer soeverein, dat wil zeggen aan geen hoger landrechtelijk gezag onderworpen.

Tot het einde van het oude bestuurlijke systeem (1795) maakten in sommige streken de dorpen bestuurlijk deel uit van een heerlijkheid. De heerlijkheden waren een uitvloeisel van het leenstelsel, met name het in leen geven van de rechtsmacht door de vorst. Deze gaf zijn bestuurlijk en juridisch recht in leen aan een leenman, vaak als beloning aan een militaire of politieke medestander of vertrouweling van de machthebber. De heer beschikte dus meestal over het geheel of een deel van het overstijgend koninklijk gezag, bijvoorbeeld als graaf of hertog. Er zijn echter ook zogenaamde allodiale heerlijkheden, waarbij door de heer geen "leenhulde" was verschuldigd aan de graaf.

Het bezit van een heerlijkheid is iets anders dan het bezit van grond. Het bezit van een heerlijkheid gaf de eigenaar slechts bepaalde rechten. Het kon zelfs voorkomen dat de heer geen grondbezit in zijn heerlijkheid had. Met 'heerlijkheid' werd dan het gebied aangeduid waar die rechten betrekking op

hadden. Binnen de heerlijkheid was de heer gerechtigd om lokale overheidsdienaren en gezagsdragers (zoals een meier, baljuw of schout) te benoemen. Met name het benoemen van zo'n ambtenaar (een soort burgemeester, politiecommissaris en kantonrechter in één persoon verenigd) gold als een belangrijk recht, aangezien dit inkomsten (uit rechtspleging en boetes) met zich meebracht. Op zich had de heer het recht zelf als meier of schout op te treden, maar veelal lieten de heren zich vertegenwoordigen door een door hen benoemde schout. Door de controle over het schoutsambt en de lokale rechtspraak, kon de heer zich in 'zijn' heerlijkheid als een kleine potentaat gedragen. Er bestonden echter tal van beperkingen. Veelal beschikte de heer slechts over de lagere of middelbare jurisdictie. De zware geldboeten en lijfstraffen vielen onder de hogere jurisdictie die door grafelijke of hertogelijke ambtenaren werd waargenomen (hoofdschout, hoofdmeier, drossaard, amman). Bovendien diende de heer zich steeds te gedragen naar het plaatselijke gewoonterecht.